

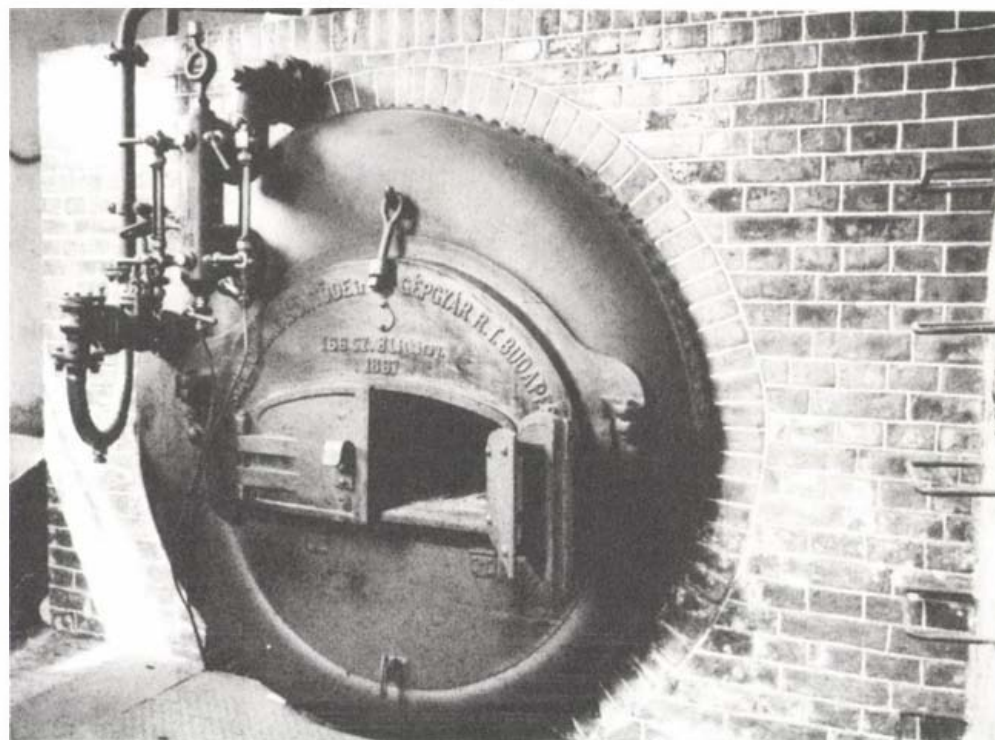
Múlt századi gőzgépek a Körösök vidékén

A gőzgép a XIX. század jellemző erőgépe volt, s hazai alkalmazása csak a múlt század végén vált általánossá. Hazánkban az 1804–1839 közötti időszakban még csak 8 darab gőzgépet üzemeltettek 74 LE összteljesítménnyel. Az 1839–1849 közötti években a három jellemző iparágban – a vas-, malom- és cukoriparban – összteljesítményük még csak megközelítette az 1000 LE-t.

A hazai ipari forradalom kibontakozása, majd a XIX. század végi kiteljesedése a gőzgépek térhódítását is jelentette. 1898-ban az iparban alkalmazott gőzgépek összteljesítménye már mintegy 262 000 LE volt. A századforduló táján a hazai iparágakban már vezető szerephez jutott a gépi termelés és a gőzgépek alkalmazása.

A Röck Gépgyár 1858-ban készítette el az első magyar dugattyús gőzgépet, s 1893-ban a Röck Gyár már az ötszázadik, Láng László Gépgyára pedig már a hatszázhuszonegyedik gőzgépet állította elő. A Láng Gyár az 1890-es évek elején hazánk gőzgépsükségletének nagyobbik részét fedezte, s tekintélyes exportot

Békésszentandrás I. szivattyútelep (Schermann Ákos felvétele)

is bonyolított. Gőzgépet is gyártott az 1869-ben létrejött Schlick-féle Vasöntő és Gépgyár Rt., valamint az 1893-ban megalakult Budapesti Szivattyú- és Gépgyár Rt.

Az egyik Körös-vidéki szivattyútelep Cornwall-rendszerű, lángcsöves gőzkazánját (ld. kép), a centrifugális szivattyút és a 122 LE teljesítményű, kompund, kondenzációs, síktolettűs vezérlésű gőzgépet 1897-ben gyártotta a Schlick-féle Vasöntő és Gépgyár Rt. A Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság ezen telepének egysége 1897–1975. között üzemelt. A másik szivattyútelepen (ma Bodoky Károly Vízgazdálkodási Múzeum) a gondosan megőrzött egység gőzkazánját és szivattyúját a Schlick Gyár készítette 1897-ben. A Schlick Gyár gőzgépen kívül vasszerkezeti munkákkal is foglalkozott, s ez a gyár készítette például az Operaház, a Fővárház (ma Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), a Magyar Tudományos Akadémia tetőszerkezetét és az Iparcsarnok vasszerkezetét is. A 130 LE teljesítményű, kompund, kondenzációs, Rieder-féle tolettűs vezérlőművel ellátott gőzgépet pedig a Láng Gyár gyártotta 1897-ben. A Láng Gyár eredeti gőzgépjegyzékében azonosítható ez a 797. és 798. sor-, ill. gyártási számú két egység. A Láng Gyár 1896-ban már mint „elsőrangú gépgyár” volt ismert, s 1900-ig 1050 darab gőzgépet állított elő. A harmadik szivattyútelep Cornwall lángcsöves kazánját, szivattyúját és a 220 LE teljesítményű, kompund gőzgépet 1900-ban készítette a Budapesti Szivattyú és Gépgyár Rt. A gyár Váci úti telepén gyártották például az ismert Schmidt-féle, túlhevített gőzzel üzemelő gőzmotorokat is a századforduló táján.

A magyar ipar, a hazai gőzgépgyártás ipartörténeti, muzeális értékű matuzsálemi néhány évvel ezelőtt még üzemeltek, s egyes Körös-vidéki, hasonló korú szivattyútelepi egységek rövidebb időre még ma is felfűthetők, üzemeltethető állapotban vannak.

A szivattyútelepek volt gépészei, kezelői közül még többen élnek, sokuk már nyugdíjas. Részben a régi szakemberek technikát szerető és óvó magatartásának, részben a Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság és egyéb vízügyi szervek ipartörténeti emlékeket értékelő hozzáállásának köszönhető a fenti, gondosan karbantartott, ápolts szivattyútelepi egységek megőrzése a ma és a jövő számára.

Gajdos Gusztáv

Népi írók a diósgyőri vasgyárban

Ennek a vázlatos összeállításnak indítékául az Új Tükör kulturális hetilap 1981. 51. számában megjelent vasgyári könyvnapra népi író csoportkép, valamint az 1982. 3. számban közreadott kiegészítő hozzászólás, majd az ezeket követő részletesebb adatok utáni érdeklődés szolgált. Mintegy negyven év távlatából természetesen már csak hézagosan lehet az események nyomát követni. Támaszul néhány megmaradt levél, műsorlap, könyvajánlás, feljegyzés és fénykép állt rendelkezésre, segítve az emlékfoszlányokat.

Találkozás a népi irodalommal

A MÁVAG-ban fiatal mérnökként 1935-ben vállaltam munkát és a Diósgyőr-Vasgyárba 1936 tavaszán kerültem. Olvasmányélményeimben ez idő tájt jelentek meg a Magyarország Felfedezése sorozat (Viharosok, Futóhomok és a többi) irodalmi-szociográfiai írásai, valamint a népi írók (Veres Péter és mások) művei. Mindinkább nyilvánvalóvá lett, hogy az irodalomnál többről van szó, a társadalmi igazságtalanságok megszüntetéséért küzdő szellemi mozgalomról. Ezt a vidéki fiatal értelmiség körében is sokan felismerték, és mind többen a gondolatok, illetve a művek terjesztésének szolgálatába szegődtek.

Magam időnként Budapesten járván, ott Püski Sándor Szerb utcai könyvesboltjában megismerkedtem kiadói terveivel és beléptem a népi írók (a Magyar Élet Kiadó) könyvbarát társaságába. Figyelemmel kísértem a kiadó által is szervezett összejöveteleket, így többek között részt vettem a népfőiskolák dolgát elősegíteni kívánó budapesti Kálvin téri református székházban tartott megbeszéléseken, az 1942. és 1943. évi szárszói táborozásokon. Mindez, amit a népi irodalom elterjesztéséért tettünk, ezekből az előzményekből következett.

Munkánk eredményeként a Diósgyőr-Vasgyári népi író könyvbarátkör 1943 tavaszára már elérte a száz előfizetőt, s állandóan bővült. Évente több száz könyv jutott így el az olvasóhoz. Többségük munkásokból, s a művezetőrétegből toborzódott, akik megismerték és megkedvelték a népi irodalmat.

Könyvnap, Diósgyőr-Vasgyár, 1943. június 12–14. Veres Péter dedikál.

Könyvbarátok Somogyi Imre előadása után a diósgyőri vasgyári iskola előtt

Munkás „népfőiskola” kísérlet

A Diósgyőr-Vasgyárban a munkás népfőiskola gondolata 1938-tól merült fel hazai és külföldi példák által indítva. A kezdeményezők megoldási formaként, főleg gyakorlati okokból, a vasgyári tanonciskolában működő öregcserkészcsoporthoz szervezték a választottakat. A finn szabad népfőiskola mintájára „Munkás Akadémiát” indítottak. Az öregcserkészcsoporthoz egyrészt adva voltak a lelkes, tanulni vágyó fiatal szakmunkások, másrészt nem kellett hozzá hatósági engedély és a foglalkozások írásos anyagát sem kellett előzetesen a rendőrséggel jóváhagyatni. (A Vasgyári lakótelepen szigorú kötöttségek voltak.)

A „Munkás Akadémia” vezetését Korán Imre a gyárban dolgozó irodalmi-történelmi érdeklődésű és jártasságú mérnök vállalta el. Módszerként, mint szó volt róla, a szabad finn népfőiskola önképzési eljárását választotta, amikor is mindegyik hallgató, az előzőleg összeállított „író és mű” tananyagsorozat egyikét kiválasztva, abból felkészülve, társai számára vitával egybekötött előadást tartott. Az „író-mű” sorozatot Arany Jánossal, Petőfi Sándorral kezdtük, s Illyés Gyulával, valamint más népi írókkal zártuk. Mintegy 25 népi író és művet dolgoztunk fel. Tanulságos volt, hogy a hallgatók a szociális tartalmú részeket ragadták ki. Korán János verseinek olvasója például a Szegény jobbágy című költeményt mutatta be társainak.

Az irodalommal való ismerkedésen túl a beszéd és az előadókészség fejlesztése volt egyik fő cél. Irodalmi és történelmi beszélgetéseket a vezető tartott esetenként meghívott előadókkal. A törzshallgatók száma 20–25 volt, de ismerőseiket meghívhatták a beszélgetésekre.

A „Munkás Akadémia” hallgatói lelkesen vették ki részüket a helyi kulturális munkában és az 1943. évi balatonszárszói „Magyar Élet-Tábor” diósgyőri felszólalói is közülük kerültek ki. A hatvanas években találkozáskor néhányukkal, szívesen emlékeztek vissza fiatal éveik maradandó művelődési élményére.

A népi írók és műveik Diósgyőrben

A negyvenes évek elején emlékezetem szerint a népi írók részvételét a helyi kulturális életben főleg két esemény segítette elő. A gyár által fenntartott jónévű Vasgyári Zenek karnagya, Forrai István (Forrai Miklós testvérbátyja) lett, aki a Kodály nevével fémjelzett zene- és énekkultúra bevezetésén eredményesen fáradozott. A helyi munkás kultúregyesület a Józserencse Dal- és Önképzőkör közgyűlése pedig Korán Imrét, a népi írók könyvbarát társaságának szervezőjét választotta meg elnökének.

A Józserencse Dal- és Önképzőkör 1943-ban dalos ünnepélyvel ünnepelte meg fennállásának 50. évfordulóját. Ekkoriban kereken kétezer családfő tagja volt és a családtagokkal együtt 4–5 ezer ember igényeit elégítette ki. Dalárdája Forrai István karnagy vezetésével állandóan műsorán tartotta a népi eredetű kórusműveket.

Az önképzőkör folyamatosan műsoros (irodalmi) esteket rendezett ismert kiváló népi írók vendégszereplésével. Így nem teljes felsorolásban: Asztalos István, Darvas József, Erdei Ferenc, Féja Géza, Nagy István, Sinka István, Somogyi Imre, Szabédi László, s Veres Péter vettek részt előadásaikkal, felolvasásaikkal rendezvényeinken. A műsorokban Török Erzsébet népi énekekkel, Molnár István népi

táncsal közreműködött, és természetesen fiatal helyi énekesek, versmondók szerepeltek. A műsorok tárgyával összehangolt énekkari, valamint zenei keretet a Jószerencse Dalárdája és a Vasgyári Zenekar nyújtották Forrai István vezérletével, illetve betanításában.

Az önképzőkör szervezte az 1943. és 1944. évi júniusi vasgyári népi író (Magyar Élet Kiadó) könyvnapokat, amelyeket irodalmi rendezvények egészítettek ki. Az 1943. június 12-i vasgyári irodalmi estet másnap, pünkösd vasárnapján a Miskolci Nemzeti Színházban, mint irodalmi matinét sikerrel megismételték. Előadói Veres Péter, Sinka István, Erdei Ferenc, Nagy István és Asztalos István voltak. Hétfőn, pünkösd másnapján pedig az írók közönségükkel a Lyukóvölgyben baráti kiránduláson találkoztak.

A leglátványosabban dolgozó műkedvelő színjátszó csoport szintén felvett műsorába népi tárgyú színdarabokat. Így többek között Darvas József: Szakadék című drámáját, Fazekas M.–Bodnár I.: Lúdas Matyi játékát tartották műsoron. „Bábtáncoltató Betlehemes Játékot” adtak elő nagy sikerrel Muhoray Elemér rendezésében és Szabó Iván tánctanításával. A bábokat élő személyek alakították. Ugyancsak sikere volt népi felfogású „Passió Játék” előadásuknak. Az előadásokat szükség szerint helyi szavalókórus, énekkar és zenekar közreműködése tette színvonalasabbá.

A Jószerencse Kölcsonkönyvtára ez idő tájt kb. 10 ezer kötettel rendelkezett és mind a régi, mind az akkor új magyar irodalom értékeit igyekezett a munkásolvasók kezébe adni. Az olvasók érdeklődése főleg a népi jelzővel illetett irodalom felé fordult, de szívesen kölcsönözték az ismeretterjesztő műveket.

Részvétel a szárszói találkozókön

A népi író „mozgalom” kiemelkedő eseményei közismerten a balatonszárszói írókonferenciák voltak. Az első találkozón 1942-ben még egyedül vettem részt, és élményeimről a kulturális egyesület önképzőkörében számoltam be.

Az 1943. évi Magyar Élet Táborozásra már 18-an utaztunk, valamennyien népi író könyvbarátok. A csoport 11 fiatal szakmunkásból (4 lakatos, 3 vasesztergályos, 2 asztalos, 1 öntész és 1 művezető), 4 fiatal gyári munkásnőből, 1 diáklányból és a feleségemből állott, aki a női részleg vezetését vállalta. A csoport már érkezéskor kitért a sátorverés tudományában, segítve ezzel a tábor felállítását. Tevékenyen részt vettek, s felszólaltak az előadásokat követő vitákban. Különösen a már Diósgyőrből ismert Nagy István körében vitatkoztak. Új tapasztalatokkal, élményekkel tértünk haza.

Az írók és a rendezők csoportja. Balról: Nagy István, Veres Péter, Asztalos István, Püski Sándor, Korán Imre, Sinka István, Erdei Ferenc

Zárószó

A kulturális életet is a háborús események szakították meg. A felszabadulás után a háborús károk helyreállítása foglalt le mindenkit, de lassan a művelődési igények is jelentkeztek. Az újrakezdés nagy reményekkel biztatott. Újra szerveződött a Jószerencse Dal- és Önképzőkör. Miskolcon népi kollégium alakult. (Lelkes fiatalok már könyvfelajánlásokból a könyvtárat rendezték.) A fő esemény mégis az volt, hogy a Diósgyőr-Vasgyárnak 1945-től saját sajtója lett: a „Szén és Acél” hetilap. Első szerkesztője ifj. Gergely Sándor (írónévén Gergely Mihály) tehetséges költő-író a lapot felelőséggel, a helyi munkássors, valamint a gyár gondjainak átélésével írta, szerkesztette.

A kulturális fejlődés vázolt reményei azonban szertefoszlottak. A népi kollégiumot a dogmatikus vezetés intézkedései megszüntették, a nagy múltú, helyi önkéntes kulturális egyesületet pedig feloszlatták, de változás történt a helyi lap szerkesztésében és szerkesztési elveiben is. A lelkes önkéntességet egyféle intézményesség váltotta fel, de azt pótolni nem tudta.

Korán Imre

A gyökerek nyomában

Rendhagyó családtörténet

Újra és újra kezembe veszem, olvasgatom ezt az írást: családom három nemzedékének rövid életrajzeit. Magam gyűjtöttem, magam írtam hónapokkal ezelőtt, s szinte szó szerint tudom kívülről az egészet. Mégis, valamennyi újraolvasást izgalmassá teszik a fel-felmerülő kérdések. Mi mindent ért meg nemzedékről nemzedékre a család, míg nekem feladatomban lett összegyűjteni a még meglehető részleteit egy-egy hajdani teljes életnek? S vajon e dolgomat jól végeztem-e? Sikerült-e rátalálnom azokra a legfontosabb részekre, amelyek alapján lehet merészségem az egészet idézni. S vajon e részek úgy illeszkednek egymásba, hogy végül is sejthető az, ami számomra a megírást sarkalló felismerés volt? Mert én úgy gondolom (igaz, nem különleges familia a miénk, de talán éppen ezért): családjunk életének vonulatát végigkísérve az időben egy nagyobb közösség, egy tágabb világ is magára ismerhet.

Itt a „gyűjteményből” családfám anyai ágának életrajzai olvashatók.

Füles István (1870–1931) dédnagyapám ötgyerekes család négy fia közül a legalacsonyabb, legyengébb, de legokosabb, legrátermettebb volt. A kevés föld nem nyújtott megélhetést. Lúitestvérei a ceglédi vasútvonal építésénél kerestek munkát, ő a Józsefvárosi pályaudvarra ment dolgozni. Itt néhány év múlva csoportvezető lett.

Az 1890-es évek közepén végleg hazatért Üllőre, családot alapított. 7 hold földjén gazdálkodással foglalkozott. Gyors egymásutánban három fia született. A század első évtizedének végére a megelőző évek konjunktúrájának köszönhetően jelentősen javult a család anyagi helyzete, nőtt a holdak száma. A család egyben termelői egységet alkotott. Ekkor már a gyerekek is bekapcsolódtak a munkába, s később a terheket fokozatosan levették az apjuk válláról. Így neki lassanként ideje, módja lett, hogy bekapcsolódjék a falu közéletébe, ahol az idők során ritka tekintélyre tett szert. A község és az egyháztanács pénztárosa lett, s erre a posztra 3 évenként haláláig mindig újra választották. Résztvett a Hangya Szövetkezet és a Hitelszövetkezet megalakításában, s ezután még két intézmény és a Gazdakör pénzügyeit is ő intézte.

Közben kitört a háború. Behívták katonának, de korára való tekintettel harctérre nem vitték. A két idősebb fia az olasz frontra került. A gazdaság a 15 esztendő Elekre maradt, aki a házhoz osztott munkaszolgálatos orosz hadifoglyok segítségével küszködött a gazdaságban. 1918-ban – a legidősebb fiú, István kisebb sérülését leszámítva – szerencsésen hazatért mindenki.

Dédnagyapa a Tanácsköztársaság idején, a helyi direktórium égisze alatt is maradt pénztáros. A román megszállás idején őt és Pál testvérét bízták meg azzal a feladattal, hogy a tápiószlyi internáló táborban fogva tartott Budapesten dolgozó munkások közül aláírásával „álljon jól” azokért az üllőiekért, akik – úgymond – „nem voltak kommunisták”. Azt viszont határozottan úgy tudni, hogy Tápiószlyről minden üllői hazatért.

Életének utolsó évtizede különösebb változások nélkül telt el. A gyerekek „annak rendje és módja szerint” családot alapítottak. Amikor a föld szétosztására került sor, a családfő szemében és az ő világában egy sikeres élet bizonyítékának láthatta azt, hogy a 7 holddal induló gazdaságból ekkorra mindhárom fiúnak ugyanannyi jutott.

Bárkit kérdeztem, mindenki szívesen idézte fel emlékét, szeretettel gondolt rá. Újságolvasó ember volt, az Új Nemzedék mindennapos olvasója. Ezenkívül a katolikus Szívűjságot hetente vette. Az 1920-as évek végén – akkor ez itt nagy szó volt – rádiót vásárolt. Esténként a Gazdakörben a cimborákkal borozgatott, közben zenélt a cigány, előkerült a kártya. De az éjszakába nyúló, sokszor reggelig elhúzódó partik egyben komoly politikai beszélgetések színterei is voltak. Mi lehetett a hajnalban hazatérő öregúr és felesége közötti szóváltás holdudvarában:

– „Hát ilyenkor köll hazajönni, te vén tomaj?”

– „Mit tudtok tük a világról? Nem tudtok tük semmit, csak aludni!”

A szobám falán függ a régi család fényképe, a század első évtizedéből való. A kép középpontjában dédnagyanyám: *Vasadi Julianna* (1873–1951). Kezében imakönyvet tart, vállán a mögötte álló férje jobb keze. Körülöttük a gyerekek. A fényképfelvétel nem csupán dokumentum, jelképes erejű is. Dédnagyanya élete nem látványos tettek sora, hanem a mindennapok magától értetődő feladataié. Nélküle a család életének fellendülése, de még megmaradása is elképzelhetetlen lett volna. Korán kezdődő, későn véget érő napjának egyetlen perce sem volt kihasználatlan. Ha csak felvázolnánk az öregedő szülők, a születő, felcseperedő gyerekek, férje, az egyre bővülő gazdaság, s annak egyre szaporodó állatállománya, a házi, ház körüli munkák, az egész család életét működésben tartó feladatok sorát, egy külön tanulmány kereteit kapnánk.

Legkisebb és leggyengébb fizikumú, legvékonyabb fiúk *Füles Elek* (1901–1959) nagyapám volt. 5–6 éves korában már néhány utcabéli fiúcskával hajtotta a disznókat, a Kántor tanyára. Ott a jószág őrzése közben egész napokat eljátszottak a mezőn. Az iskolában kitűnő tanuló volt. Tehetsége csak – a később legendás emlékeztetővé vált üllői orvosával – *Csik Páléval* volt mérhető. Az iskolai vizsgákon résztvevő *Kubinyi* plébános rá akarta venni apját, taníttassa ki a fiút, pap is lehetne belőle. A családfő azonban hallani sem akart erről.

1916-ban az iskola, ahová az orosz foglyokat elszállásolták, épp a házukkal szemközt volt. Ennek udvarán vasárnap összejöttek a hétköznap munkaszolgálatot végző katonák. Előkerült a harmonika, muzsikáltak, énekeltek, táncoltak. Milyen furcsa, izgalmas érzéseket kelthettek az összeverődött üllői közönségben?! Közöttük volt nagyapám, az ekkor 15 esztendő s legényke. János bátyjával néhány hónap alatt megtanult oroszul. Egymás között is sokat beszélgettek így, kivált ha idősebbek jelenlétében valami „titkos” mondanivalójuk volt. (Nagyapám a második világháború után egy szibériai bányában „nyelvtudásának” köszönhette életét és egy egész magyar csapat megmentését. János nagybátyám pedig a Budapest ostromára készül, Üllőn tartózkodó szovjet katonák és a lakosság között tolmácskodott.)

Később a testvéreket is kivitték a frontra és az apjukat is behívták egy rövid időre. Néhány hónapig az akkor 15–16 éves legkisebb fiú, Elek – vezette a gazdaságot két orosz katona segítségével.

Nagyapám 1925 őszén vette feleségül nagyanyámat. A „guba gubához, suba subához” elv szemellenzője nem befolyásolta: szegényebb lányt hozott a házhoz. Azonban külön szoba nem volt számukra, ezért október ide, október oda, az istállóban töltötték a nászészakát és a „mézesheteket”. Az ő 7 és a felesége 2 hold földjével „indultak az életnek”, hogy megfeszített munkával gyarapítsák a birtokot. Két gyermekük született, 1926-ban elsőként az anyám.

Nagyapám tehetsége nem tűnt el, de korlátok közé szorult. A gazdák között igen nagy tekintélynek örvendett, figyeltek, hallgattak a szavára. Ha valahol képviselni kellett a közös érdeket, leginkább a szónoki képességeiben sem szűk ölködő Füles Elek vállalta a feladatot.

1937-ben Üllő legnagyobb földbirtokosa, a zsidó származású *dr. Nagy György*, még mielőtt a törvények nem tették lehetetlenné, értékesíteni akarta földjét. A gazdák hajlottak is rá, hogy olcsó pénzért megvásárolják a területet. Azonban az egész birtokot a helyi főjegyző ismerőse, egy felvidéki nagybirtokos szerette volna mindenestül megkaparintani. A főjegyző közölte a gazdákkal, nem vásárolhatják meg a földet. Ők azonban nem hagyták annyiban a dolgot. Az ügyet levélben elpanaszolták az országgyűlési képviselőjüknek. A képviselő közbenjárására a gazdáké lett a föld. Ezzel azonban az ügynek még nem lett vége. Az előjáróság hiúságát sértette a vereség, meg a gazdák merészsége. Elégtételeként és hatalmuk fitogtatására, berendelték a községházára a levél aláíróit. Követelték, kérjenek bocsánatot a bírótól és a főjegyzőtől „elkövetett bűnük” miatt. Mit lehetett tenni? A gazdák sorra bocsánatot kértek a méltóságoktól. Egészen addig, míg Füles Elek nem következett. Nagyapám mondván, hogy semmi törvénybe ütközött nem követett el, semmi olyat, amiért bocsánatkérés járna, nem volt hajlandó esdekelni. Erre fel – kapva a bátorságot – az utána következők sem alázkodtak meg.

A „lázádsnak” ára volt. 1941-ben már elmúlt negyven éves, túl volt a korhatáron, mégis megkapta a behívót. Hamarosan az orosz frontra vitték. Itt tudta meg, hogy mint politikailag megbízhatatlant és nemkívánatos kommunista-gyanúst tartják számon. Sokáig nem jött hír felőle. Halálhíret is keltették. A Vöröskereszt az eltűntek között tartotta nyilván. Itthon szinte már belenyugodtak, hogy nem látják többé. 1947-ben egy fogolyszállító szerelvényrel, 6 év után került haza. Az állomásról sokaság kísérte a házáig. Újra átvette a 17 holdas gazdaság irányítását. A község új vezetői manipulációs céljaik eszközüi

akarták felhasználni a nagy tekintélynek örvendő gazdát. De ő mondván, hogy marad ugyanaz aki volt, megtagadta az együttműködést. Történt mindez a személyi kultusz éveiben. Nagyapa ezentúl a reakciós megbélyegzést kapta. Bár csak 17 hold földje volt, kuláknak minősítették, és olyan súlyos, természetesen felüli beszolgáltatási terheket róttak a családra, hogy apám vasutas keresete is ráment a beszolgáltatandó termény megvételére. Ebben a helyzetben kellett volna neki – az átlagos 300 Ft-ossal szemben – ezer Ft békekölcsönt jegyezni. Amikor erre – mert egyszerűen nem volt annyi pénz a háznál – nem volt hajlandó, lovaskocsival járta a falut a hangszórós és tudatta a lakossággal, hogy Fülel Elek megtagadta a békekölcsön fizetését, háborút akar, a nép ellensége.

1956-ban meghalt sokat betegeskedő felesége. A következő évben újra megnősült. Ahogy mondta: „napsugaras délutánt” szeretne magának. Ennek akkor, 1957-ben, új feleséggel az oldalán a megújult gazdálkodási tervekkel lehetett is lehetősége. De közbeszólt a halál. Egy év múlva rákos lett és ez a következő évben végzett vele. Fiatalon, de – bármily kegyetlenül hangzik – jókor halt meg. Vágyait, éltének terveit – melyek elválaszthatatlanok voltak a földtől – szigorúan keresztelte a történelmi fejlődés szükségessége. Mondják: nem élte volna túl, ha „elviszi” a tsz a földjét.

Nagyanyám szülei – *Fülöp János* (1881–1937) és *Zaroba Anna* (1885–1971) – több mint 20 holdjuk lévén, a módosabb kisbirtokos réteghez tartoztak volna. De valahogy nem ment jól a gazdálkodás, meg az elsőszülött fiút sorban hat lány követte, sokszor bizony mérhetetlen szegénységben éltek. Minden adat helyett érzékletesen beszél erről néhány mozaikszem a család életéből. 1928-ban az édesanya súlyos beteg lett. Több hétig kórházban kellett feködni. A napi 30 pengős ellátási díj a család egész évi jövedelmét elemészttette. Látogatni férje ment legkisebb lányával, Katóval (ő lett később a keresztanyám). Azért vele, mert ő még össze tudott kuporodni olyan picire, hogy jegy nélkül is utazhatott. A kórházban az édesanya mellett fekvő zsidó asszonytól kapott egy narancsot, de nem tudta – honnan is tudhatta volna – mi az, mit kezdjen vele.

A legidősebb fiú, János gyönyörű hanggal áldatott meg. 18 éves korában egyik barátja lakodalmán felfigyelt rá egy pesti ember. Mondván: „belőled énekest csinálók”, szavát adta, hogy a nyári munkák befejeztével eljön érte. Alig múlt el egy hét, ami addig még soha nem történt, autó állt meg a falu kis mellékutcájában, a házuk előtt. A „pesti ember” – mint az Operaház képviselője – közölte szándékát az apával. A helyzet – minden túlzás nélkül – drámai. A parasztsorból való kitörés, a tehetség kibontásának, valami ismeretlen, mesés, ábrándos élet lehetőségének megcsillanása, és az ellenpont: János a népes család egyetlen fia. Ott a föld, a tengernyi munka, amit így is alig bírnak. Hát hogyan mehetne ő el innen? Ezt apa és fia sírva hozta az idegen tudomására. (János nagybátyám ezután népszínművek főszereplője, lakodalmak vőfénye, passiók Jézus Krisztusa lett. Sőt, ha a kántor berekedt, misén, temetésén őt is helyettesítette.)

Az élet fordult tovább, nem volt idő a búslakodásra. Az udvaron nevelték a líbakat, hogy a lányok szegényes stafiringjából legalább a párna legyen elég tollal tömött. Egyikőjüket sem kényszerítették akarattuk ellenére máshoz, vagy zárták el valakitől. Dédnagyanyám szavajárása volt: „Tik választjátok, tik szaguljátok, de panasza ne gyertek”. Öröm volt, ha férjhez ment valamelyikük, azért is, mert egy lánnyal, egy gondnal kevesebb maradt. Először a legidősebb ment Margit, a nagyanyám.

Fülöp Margitnak (1907–1956) – legnagyobb leány lévén – be kellett segíteni a ház körüli munkákba, a kisebbek gondozásába. Alig-alig tudott időt szakítani arra, hogy a legényes napokon fogadja nagyapám udvarlását. Két évig tartó ostrom után, 17 évesen adta kezét a faluszerte szépnek ítélt leány.

Az istálló nászéjszakákkal kezdett új élet azonban rettentő terheket rótt rá. A három nemzedékes család kiszolgálása önmagában is elég egy embernek. Ráadásul a jól termő esztendőket nem az élet megkönnyebbülését hozták, hanem – költvén a jövedelmet a föld gyarapítására – újabb és újabb munkát. Ha egy húga meglátogatta, el kellett küldeni, mert feltartotta a dologban, ezért inkább csak segíteni jártak a legidősebb nővérek.

1929-ben izületi gyulladást kapott. Az orvosi tilalom ellenére ment a földre és dolgozott tovább. Betegsége súlyosbodott. Ráadásul fia születése után a gyermekágyat sem feködte ki – már a harmadik napon talpon volt. Szervezete nem bírta sokáig ezt a tempót, hamarosan felmondta a szolgálatot. Ettől kezdve szinte állandóan betegeskedett. Ehhez járult még a háború és férje távolléte okozta idegfejlődés. Fiatalon véget ért életének utolsó éveit ágyhoz kötve töltötte.

Anyám, *Fülel Anna* (1926) olyan világba született, amely emberfeletti megpróbáltatások sorozatában részesítette.

Kisiskolás korában már hajnalban kelt. Ellátta az állatokat, krumplit nyomott, és attól kezdve, hogy körbe tudta hajtani a darálót, kukoricát morzsolott. Ezután reggelizett meg, és ment az iskolába. Innen hazatérve várták a mindennapos tennivalók. A szülők a tanúlással nem törődtek, de a vizsgán megkövetelték a jó eredményt. Jeles tanuló volt, a tanító néni kedvence. Sokszor besegített a kisebbek tanításába. Állandóan szerepelt az iskolai színdarabokban. A tanítónéni győzködött a szülőkkel: „taníttassák ki Annust, pedagógus lehetne belőle”. De ők, a berögződött előítéletek szemellenzőjével: „Én sem tanulhatam, mégis ember lett belőlem”, „... leánygyermeknek ott a fakanál, minek az iskola” – édesanyám lelkében gyógyíthatatlan sebet ejtve elzárkóztak a rábeszéléstől. (A 3 évvel fiatalabb öccsét viszont taníttatták már, a budapesti Szent László gimnáziumban érettségizett. Ez – bár fokozta anyám keserűségét – ugrást jelentett a család szemléletének fejlődésében.) Azután kitört a világháború, nagyapát kivitték a

frontra, nagymama beteg volt – sokszor főzni sem bírt –, a fiú gimnáziumba járt. Anyám ekkor 16 éves volt. Ránéhezedett minden: a család ellátása, a házi és a ház körüli munkák javarésze, a kinnal-keserével 17 holddá nőtt birtok munkálatai. Tennivalóinak sora a következő volt: hajnali négykor felkelés, az állatok – 3 marha, 2 ló, 8–10 disznó, 100 szárnyas – ellátása. Vagyis: ganajozás, pucolás, etetés, itatás, fejés, a déli abrak elkészítése, répadarálás, szecskavágás. 1/2 7 órakor minden reggel mischallgatás. Azután reggelizés, ha édesanyja nem tudta elkészíteni az ebédet, főzés. Ezután az évszaknak megfelelő mezei munkák: trágyázás, szántás, palántázás, vetés, palánta nevelés, kapálás, aratás, betakarítás stb. Este a jószág ellátása. előkészület a másnapra. Télen a házon belüli munkák. Ruhák varrása, javítása, zsákok foltozása. És vasárnap? Délelőtt pletym, délután alvás, pihenés és erőgyűjtés.

Kétszer volt bálban – a jelmezbálban szépségkirálynővé választották –, egyszer majálison. A sok dolog nem engedte meg, s az édesapjáról hallott hírek is elvették a kedvét a mulatozástól. (Az egyik hírhozó két szemével látta, hogy a brjanszki erdőben belepte a hó!)

A betegszabadságon itthon levő apám udvarlása mindig munka közben találta. 1946-ban összeházasodtak. 1947-ben nagypapa hazatért a fogságból. Átvette a gazdaság irányítását, de a munka neheze már a fiatal családra maradt. Két fiúuk született. 1948-ban Lajos bátyám, 1957-ben pedig én. 1960-ban anyám is tsz-tag lett. De valahogy nem találta helyét a szövetkezetben, és 1970-ben kilépett. Azóta mindenféle munkával próbálkozott, s ezeknek már csak egyetlen céljuk van: valahonnan nyugdíjat kapni. Volt szövő-nő, trafikos, lángossütő, moziban jegyszedő. Jelenleg, mint sok kor- és sorstársa, Budapesten takarítónő. És persze – bár földbirtok nincs – van kert, vannak állatok, s a ház körüli munkák nem csökkentek.

Egész életében „hozzászokott” valami fantasztikus munkatempóhoz, aminek lendülete – bár egészsé-gével bajok vannak – ma is viszi. A család szíve, motorja. Ma is buzgólkodik, szervez, irányít, terveit vannak a jövőre.

Laza István

„A magyarság nem pusztuló és nem halálba menő nép, hanem olyan történelmi szenvedésektől meggyötört nép, amelyik képtelen volt eddig betölteni mindazt, amire igénye volt. Mi itt állunk egy teljesen európai nivójú irodalommal, egy teljesen európai humanista szemlélettel, s ezt nem tudjuk megvalósítani, mert majdnem köznapi, kínos dolgok megoldásával kell foglalkoznunk.”

(Illyés, 1968)

„Én kezdettől fogva olyan alkat voltam, olyanra nevelődtem, hogy minden közös fájdalomra úgy reagáltam, mintha én volnék felelős, ha nem múlik el. Nem tudtam nyugodni, ha valakivel igazságtalanság történt, de ha már nagy csoporttal történt igazságtalanság, akkor a lázadásig boldog-talan voltam, ha nem mondhattam ki, ha nem szólhattam ellene.”

(Illyés, 1969)

„A magyar nép a második világháborúban nemcsak vért vesztett rengeteget. Jó hírért, becsü-lét is kemény csapások érték. Igazságtalanul olyan vádakkal illették, amelyek hatása alatt már-már a természetes nemzeti érzés – korunknak e leghatékonyabb közösségi érzése – szegélynivalónak látszott.”

(Illyés, 1969)

„S ha akadnak mégis országok, amelyek az anyanyelvi megkülönböztetéssel honpolgárok szá-zezreit – ha nem millióit – a társadalmi létra mélypontjára nyomják: nem engedik föl például a szakmunkások szintjére sem? Mert, hogy a szakmai képzés elnyeréséhez is ipariskolát kell végezni, ahhoz pedig az állam nyelvének tudása kell, olyan területeken is, ahol azt napi járóföldek-re nem beszélük, sose beszélték? Világos, hogy ez az osztályharc újabb formája, s már nem nem-zetien, hanem nemzetközien érvényes elvek szerint vizsgálendő és ítélendő meg. Itt már kenyérek-e-sőkről van szó, s nem katalánokról, flamandokról vagy vallonokról. Vagy magyarokról.”

(Illyés, 1976)